

1945 után – feldolgozatlan bűnösség

Képaláírás: Anton Brunnert, a Bécsből indított deportációs

konvojok szervezésének egyik fő felelősét 1946 májusában népbíróság elé állítják Bécsben, halálra ítélik és kivégzik. A bécsi illetőségű „Zsidó Kivándorlás Központi Hivatalának”, a deportálások leglényegesebb szervének legtöbb tettesét azonban nem vonják felelősségre. Österreichische Zeitung (Osztrák Újság), 1946.5.7.

Képaláírás: a vádirat felolvasása Anton

Brunner népbírósági perén, a vádlott baloldalt, két rendőr között

Náci bűncselekmények bíróság előtt

1945 után csak kevés nemzetiszocialista tettetst vannak felelősségre. A külön erre a célra létrehozott népbíróságok, bár halálos ítéleteket és hosszú börtönbüntetéseket szabnak ki a háború utáni első években, de általában néhány év letelte után ezeket eltörlik. Sokan a fő tettesek közül képesek elmenekülni, Adolf Eichmann Argentínába szökik.

Baldur von Schirach (1907-1974), bécsi kormányzó és gauleiter 1945. április 9-én a közeledő Vörös Hadsereg elől elmenekül Bécsből és Tirolban bujdosik. Két hónappal később feladja magát egy amerikai egységnek, majd bebörtönzik. A háborús főbűnösök elleni nürnbergi perben a vádlottak padján ül, többek között az osztrák zsidók deportálásának felelősségével vádolják. Emberiesség elleni bűncselekmény miatt 20 éves börtönbüntetést szabnak ki rá. 1966-ban szabadon engedik a berlin-spandau szövetségi katonai börtönből.

Képaláírás: Baldur von Schirach a nürnbergi per során, 1945/46, második sor közepe, világos öltönyben

Képaláírás: Alois Brunner, a bécsi „Zsidó Kivándorlás Központi Hivatalának” vezetője, a kép 1943-ban készült, valószínűleg a Semmeringnél

A „Központi Hivatal” embereit, akik a Bécsből indított deportálásokért feleltek, bíróság elé állítják. Anton Brunnert (Brunner II, 1898-1946) a háború végét követően letartóztatják, népbíróság elé állítják Bécsben, halálra ítélik, és 1946 májusában kivégzik. Felettese, Alois Brunner (Brunner I, 1912-2009/10), a „Zsidó Kivándorlás Központi Hivatalának” vezetője Szíriába menekül és feltehetően Damaszkuszban hal meg 2009/10-ben.

Képaláírás: Josef Weiszl, a Kleine Sperlgasse 2a alatti gyűjtőtáborban készült képen, Bécs 1942.

Josef Weiszl SS-szakaszvezetőt (1912-1984) 1945-ben börtönzik be Bécsben. A Drancy-ból indított deportálásokban játszott szerepe miatt 1947-ben kiadják Franciaországnak, majd Párizsban életfogytiglani börtönbüntetésre ítélik. 1955 végén, néhány hónappal az államszerződés aláírása után Bécsbe helyezték át, ahol „kései hazatérőként” elismerték, és hazatérői támogatásban részesült.

Ernst Girzick (1911-1977) SS-főhadnagyot, aki Brunner utódja lett 1942/43-ban a bécsi „Központi Hivatalban”, majd a prágai „Központi Hivatalban” dolgozott, és végül 1944-től Adolf Eichmann osztágának tagjaként zsidó származású magyarok deportálásáért felelt, 1947-ben a bécsi népbíróság 15 évnyi fegyházra ítéli, majd 1953-ban már amnesztiát kap.

Az 1961-ben kezdődő, jeruzsálemi Eichmann-per adja kezdőlöketét a Frankfurt am Mainban zajló nagy Auschwitz-pereknek, melyek során többek között hosszú börtönbüntetéseket szabnak ki. Most már Ausztriában is nyomoznak néhány tettessel szemben, de itt legtöbbször botrányos felmentésekkel,

illetve nagyon enyhe büntetésekkel végződnek az eljárások. Az osztrák igazságszolgáltatás kudarcának egyik legszembetűnőbb példája a Franz Novak (1913-1983) elleni per. Novak a bécsi „Központi Hivatal” munkatársaként kezdte pályafutását, később a berlini RSHA-nál a deportációs konvojok logisztikájáért felelt. A háború után Novak Ausztriában bujdosott. 1961-ben letartóztatják, majd állítólagos parancsteljesítési kötelezettségre hivatkozva átmenetileg szabadlábra helyezik. 1972-ben újabb eljárás keretében hét év fegyházra ítélik. Az előzetes letartóztatásban töltött öt év beszámítását követően a letöltendő börtönbüntetésének fennmaradó részét végül elengedi a köztársasági elnök.

Képalírás: Franz Novak SD-egyenruhában (Sicherheitsdienst), dátum nélküli

Képalírás: Adolf Eichmann a védelem kihallgatása alatt, a jeruzsálemi kerületi bíróságon, 1961. június 21-én

Simon Wiesenthal a Náci Rezsim Által Üldözöttek Osztrák Dokumentációs Központjában található irodájában, Salztorgasse 6, Bécs 1970, fényképész: Erich Lessing

Rablás és elmulasztott kárpótlás

Eichmann a jeruzsálemi bíróság előtt, 1961

Adolf Eichmann (1906-1962) hozzávetőlegesen hatmillió zsidó meggyilkolásának egyik fő felelőse. A Birodalmi Biztonsági Főhivatal zsidóügyi részlegének vezetőjeként ő felelt a Német Birodalom és az elfoglalt európai országok területéről történő zsidók deportálásának teljes megszervezéséért. A háború után a katolikus egyház közbenjárásával sikerül Argentínába jutnia. 1960 májusában az izraeli titkosszolgálat ügynökei elkapják Eichmann-t és elviszik Izraelbe, ahol bíróság elé állítják, halálra ítélik és kivégzik. A jeruzsálemi per nemzetközi szinten is nagy nyilvánosságot szerez a nemzetiszocialista tömeggyilkosságnak.

Simon Wiesenthal igazságosságért folytatott harca

A galíciai Buczacz-ban született Simon Wiesenthal (1908-2005) az amerikai hadsereg május 5-én szabadítja ki a mauthauseni koncentrációs táborból. Megtudja, hogy szinte az összes hozzátartozóját megölték. Náci tettesek felkutatása válik élete legfontosabb feladatává. Az igazság a hitvallása, nem a bosszú. Wiesenthal Linz-ben létrehozza a Zsidó Történelmi Dokumentációs Központot, majd később Bécsben a Náci Rezsim Átal Üldözöttek Osztrák Dokumentációs Központját annak érdekében, hogy bizonyítékokat gyűjtsön a náci bűncselekményekre és bíróság elé állítsa a tetteseket. Adolf Eichmann Argentínában való felkutatásában is közreműködött. Az ő kutatómunkájának köszönhetően számtalan tettessel szemben sikerül vádat emelni. 1963-ban Franz Murert, a „vilniusi hentest” és Karl Silberbauer, aki 1944-ben Anne Frankot letartóztatta, bíróság elé állították, egyikőjüket sem ítélik el. 1964-ben felkutatja az osztrák Hermine Braunsteinert, koncentrációs tábori felügyelőt. Amerikai katona feleségként New Yorkban élt. Braunsteinert a Majdanek-per keretében életfogytiglani börtönbüntetésre ítélik. Wiesenthal nyomására 1967-ben a felső-ausztriai születésű Franz Stangl is letartóztatják Braziliában, majd kiadják az NSZK-nak és végül életfogytiglani börtönbüntetésre ítélik. Stangl 1942/43-ban a treblinkai megsemmisítő tábor parancsnokaként többszázezer ember haláláért felelt.

A több mint 66 000 meggyilkolt osztrák zsidó emlékművének megépítését is Wiesenthal kezdeményezése előzte meg. 2000-ben avatták fel a brit származású Rachel Whiteread által megalkotott holokauszt-emlékművet a bécsi Judenplatz-on.

Az 1938-as „Anschluss” után példátlan fosztogatásra kerül sor. Zsidó üzleteket és üzemeket, lakásokat és házakat sajátítanak ki. A kényszerű kivándorlaskor a teljes vagyont hátra kell hagyni. Nem csak különböző pártszervek és náci hatóságok húznak hasznot ebből, hanem magánszemélyek is. Az „arizálás” a szomszéd lakásból való, egyszerű főzőedényektől értékes villák és elegáns belvárosi üzletek kisajátításáig terjed. Az 1945 utáni visszatérítések csak akadozva zajlanak, alig teljesíthető határidők és bürokrata vegzálás jellemzi. A legtöbb esetben az eredeti érték csupán töredékét térítik vissza az érintetteknek.

Képalírás: Egon Schiele Walburga „Wally” Neuzilről

készített festménye („Wally Neuzil portréja”), 1912

A „Wally Neuzil portréja” körüli mehökkentő botrány

Az 1912-ből származó „Wally Neuzil portréja” az osztrák festőművész, Egon Schiele egyik leghíresebb alkotása. A festmény Lea Bondi-Jaray (1880-1969) műkincsgyűjtő volt. Az „Anschluss” után „arizálják” a galériáját. A „Wally Neuzil portréja” magángyűjteményének részét képezi és röviddel londoni menekülése előtt elkobozzák tőle. 1945-ben eléri, hogy visszaadják a galériáját, de ez a festmény hiányzik. Kerülőúton a bécsi Leopold Múzeumba kerül. 1997-ben a new yorki Museum of Modern Artban (MoMA) megrendezik az USA területén az addig legnagyobb Schiele-kiállítást, a Leopold Múzeum 152 képpel járul hozzá. A festmény new yorki ügyészség általi lefoglalása 1998 elején nemzetközi hullámokat ver a sajtóban. Az Ausztria területén „arizált” műkincsek elmaradt restitúcióját érő kritika a műtárgyak visszaadási kötelezettségéről szóló törvény reformját indítja el. Ezentúl aktívan fel akarják tární az olyan műkincsek származását, amelyek köztulajdonban vannak. A „Wally Neuzil portréja” című festményre ez pont nem vonatkozik. Ennek értelmében peren kívüli megegyezés keretében és 15 millió euró kártérítésért a kép az örökösöktől visszakerül a Leopold magángyűjteménybe. A nácik által zsákmányolt műkincsek visszajuttatása a mai napig nincs lezárva.

A visszatérésre való meghívás elmaradt

Számos zsidó származású osztrák lel új hazára a befogadó országokban. Az Ausztriába való visszatérésre felszólító meghívások váratnak magukra. A politika nem érdekelt abban, hogy visszahívja az emigránsokat. A legmagasabb politikai körökben is még nagyon elterjedt az antiszemitizmus a nácik uralma után. Az a néhány zsidó túlélő, aki a lágerekből hazatér, velük szemben ellenséges hangulatról számol be. Különösképpen azok nem érdekeltek az elüldözöttek visszatérésében, akik a zsidó kollégáikat érintő „arizálásokból” és szakmai eltiltásból profitáltak.

Képalírás: Georg Kreisler, Bécs 1956, Photo Simonis

Georg Kreisler a mindenütt jelenlévő náci múlt elhallgatásáról a háború utáni Bécsben

Georg Kreisler (1922-2011) tizenévesként emigrál szüleivel USA-ba. 1943-ban kapja meg az állampolgárságot és behívják az amerikai hadseregbe. A háború után előbb Hollywoodban, majd New Yorkban lép fel zenészként. 1956-ban Kreisler visszatér Bécsbe. Sanzonénekesként arat sikert Ausztriában, Németországban és Svájcban. A *Weg zur Arbeit* (1968), vagyis út a munkába című szatirikus dala a háború utáni osztrák társadalmat világítja meg, melyben a náci múlttól való hallgatás mindenütt jelen van.

Út a munkába

Minden áldott reggel, úgy nyolc perc hosszat sétálok,
kivéve, ha beteg vagyok, lakásomból a hivatalba.

[...]

S ugyanúgy köszönök Navratil fodrászsegédnek
aki szintén az SS-ben volt – vagy talán az SA-ban?

[...]

„Tisztelem professzor úr – hogy van kedves felesége?

Köszönöm! – kiválóan fest – hogy marad ilyen fiatal?”

Ez Töpfer professzor volt, annak idején a pártújságnál,
antropológia és fajelmélet. Most a rádiónál van!

[...]

Majd jön az iskola, ide jártam én is.

Némettanárom még mindig ott keresi kenyerét

üvöltve „Heil Hitler!”-ezett, gondolom ma már nem üvölti!

Vajon a gyerekeknek mit tanít? Tán hamar elfelejtik – én

nem tudom elfelejteni!

Már meg is érkeztem az irodámba
helyet foglalok és levelet nyitok –
de mielőtt elolvasnám, irányt kell változtatnom
feltekintek az égre és három mély levegőt veszek.

Georg Kreisler a: *Die heiße Viertelstunde* (A forró negyedóra) c. ORF-műsorban, 1968.6.2.

Képaláírás: Hilde Spiel, Bécs 1955.

Fényképész: Elisabeth Niggemeyer

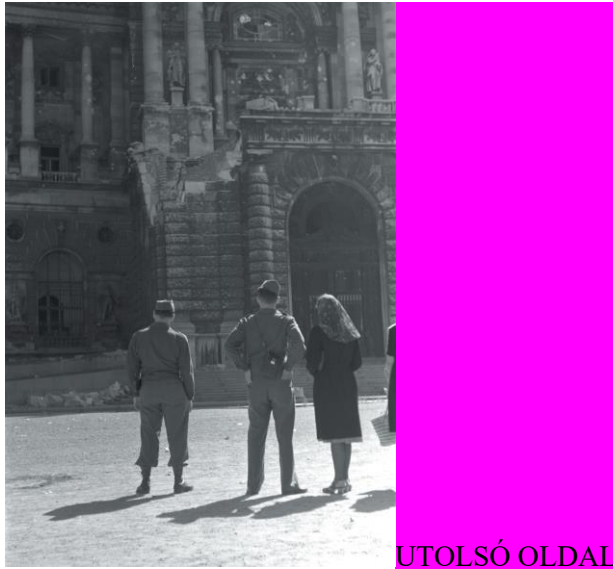
Hilde Spiel – az „a tudat, hogy már nem ide tartozom”

Hilde Spiel (1911-1990), szerző és újságíró már 1936-ban férjével Londonba költözik a súlyosbodó antiszemitizmus miatt. 1941-ben felveszi a brit állampolgárságot. 1946 januárjában angol újságok tudósítójaként először tér vissza Bécsbe. 1963-ban végleg visszaköltözik Ausztriába. A poszt-nemzetiszocialista Bécsben gyűjtött ambivalens tapasztalatairól szóló feljegyzéseit 1968-ban *Rückkehr nach Wien* (Visszatérés Bécsbe) című könyvében jelenteti meg.

„A környék ablaktalan lakóházai, a boltok, a rossz hírnevű, apró Hotel Nagler és a kereszteződésen álló elektromos óra már csak üres hüvelyek. Egyetlen pillantás abba a mellékutcába, ahol tizenöt éven keresztül otthon voltam, a haza semmiféle érzetét nem kelti föl bennem. Az a tudat, hogy már nem ide tartozom, fájdalomból és elégtételből fakad. Semmi közöm nincs azokhoz a bombákhoz, amelyek e házak szemét égették ki.”

Hilde Spiel: Rückkehr nach Wien. Tagebuch 1946 (Visszatérés Bécsbe. Napló 1946), München 1968, 20. o.

Amerikai katonák a Neue Hofburg bombatalálatot kapott oszlopos erkélye előtt, ahonnan Adolf Hitler 1938. március 15-én az „Anschluss-t” hirdette ki, Bécs 1946

1941-ben kezdődik a nemzetiszocialista Németország zsidó lakosságának birodalmi szintű deportálása. Az első, 1000 osztrák zsidót szállító vonat 1941. október 15-étől indul a bécsi Aspang pályaudvarról a litzmannstadti/lódz-i gettóba. 1942 októberéig további 39 konvoj követi Bécsből.

Az „A radikalizáció bécsi modellje. Ausztria és a soá” című kiállítás Bécs a nemzetiszocialista államban betöltött és az antiszemitizmust gerjesztő szerepét járja körül. Az 1938-ban Adolf Eichmann által létrehozott „Zsidó Kivándorlás Központi Hivatala” 1941-ben kifejlesztette a zsidó lakosság gettókba, megsemmisítő táborokba és haláltáborokba való deportálásának szervezeti modelljét. Ezen kívül viszont zsidó önségítést és egyes személyek bátor ellenállását is tematizálja a kiállítás. Továbbá pedig a háború utáni Ausztriában, a soáról való és a tetteseknek kedvező hallgatást is megvilágítja.

A bécsi Heldenplatz-on, a köztársaság központi terén azt közvetíti a kiállítás, hogy a soára való emlékezés társadalmunk jelenének és jövőjének feladata és, hogy az antiszemitizmus és rasszizmus elleni küzdelem még ma is kimondottan aktuális.